

TÁJ ÉS KÖRNYEZETKUTATÁS PÉCSI MÁRTON MUNKÁSSÁGÁBAN

KERTÉSZ ÁDÁM

LANDSCAPE AND ENVIRONMENTAL RESEARCH
ACTIVITIES OF MÁRTON PÉCSI

Abstract

Márton Pécsi was one of the outstanding and world famous Hungarian geographers of the twentieth century. Although his main research activities included geomorphology, quaternary geology and loess chronology, he made a significant contribution to landscape research, too. He applied systems analysis in his theoretical investigations on landscape and environment and elaborated the concept of the total geographical environment of the society. He played an important role in the preparation of the map of landscape types of Hungary as well as in the development of the system of landscape classification of the country. His theoretical work provided a good basis for practical applications. The methods for the identification of environmental and landscape potentials are used also today in environmental capability assessment. Many publications, maps, monographs and dissertations were accomplished as a result of his activities as professor and leading scientist. The new generation of scientists will hopefully apply his methods and cite to his important publications.

Keywords: landscape ecology, landscape typology, environmental assessment

Bevezetés

A táj, majd később a környezet fogalma és a hozzájuk kapcsolódó elméleti és gyakorlati kutatás egy évszázados múltra tekint vissza a magyar geográfiában. Virágkorát a múlt század derekán élte. Erre az időszakra esik Pécsi Márton munkássága is. A nagy elődök munkásságából csak arra utalunk, hogy a Magyarországgal, illetve a Kárpát-medencével foglalkozó monográfiák (PRINZ GY. 1936, 1942; PRINZ GY.–CHOLNOKY J. 1936; BULLA B.–MENDÖL T. 1947) a dolog természetéből fakadóan ki kellett, hogy térjenek a táj fogalmának kérdésére.

Mind a mai napig korszerű Bulla Béla definíciója, amely szerint „a táj a tájalkotó tényezők (szerkezet, domborzat, éghajlat, hidrológiai hálózat, természetes növénytakaró) és az ember tájalkotó, kultúrateremtő tevékenységének természetes együttese, szintézise. Földrajzi területegység, amelyhez hasonló van a Földön, de teljesen azonos soha. Tehát minden táj önálló individuum, egyéniség.” (BULLA B.–MENDÖL T. 1947).

BULLA B. később, 1962-ben azt írja, hogy „a korszerű természetföldrajzi szemlélet szerint a táj az övezetes tagolódást mutató földrajzi buroknak a taxonómiai egysége” (BULLA S. 1962). BULLA B. ebben a megfogalmazásában elsősorban a tájbeosztás szempontjait tartotta szem előtt, azért közelített másként a tájfogalom felé.

A kortársak közül Marosi Sándor munkásságát emeljük ki, aki Pécsi munkatársaként, az ő tevékenységéhez kapcsolódóan, de mégis önálló koncepcióval járult hozzá a tájjal, főként pedig a környezettel kapcsolatos ismereteinkhez. MAROSI S. (1980) a környezet fogalmát a következőképpen definiálta: „A környezetfogalom minden esetben feltételezettséget fejez ki és viszonylatot tételez fel, mégpedig ... birtok egy olyan viszonyban, amelyben a birtokos valamilyen élő, aktív szervezet”. Birtokos lehet a növény-, az állatvilág valamely egyede vagy csoportja, de lehet birtokos az ember, ill. bizonyos embercsoportok is.

A táj és környezet fogalma közötti különbségeket is MAROSI S. fogalmazta meg a legvilágosabban. Szerinte a tájat a környezettől megkülönböztető fő ismérv, hogy „nem viszonylat, ..., nem konkrét feltétele konkrét tevékenységnek. ... Térbeli alapja, határainak meghatározója a természeti tényezők összessége, bár a társadalom hatására formálódik”.

A tájfogalom értelmezése Pécsi szerint

A Bulla utáni idő táj kutatásának kiemelkedő személyisége Pécsi Márton, aki a kor német és szovjet (orosz) iskolájának kiváló ismerőjeként tudományos szempontból lényeges megállapításokat, kutatási eredményeket adaptált, illetve ezek alapján maga is jelentős mértékben gazdagította és korszerűsítette a hazai táj kutatást. A táj fogalommal kapcsolatban az emberi társadalom tájformáló szerepét hangsúlyozta és ezt építette be a definícióba is. PÉCSI M. (1972a) meghatározásában világosan megfogalmazódik, hogy a tájban természeti és „kultúr”-elemek ötvöződnek: ...”a táj hosszú természettörténeti és rövid, de igen hatékony gazdasági fejlődés együttes eredménye. A tájat tehát természeti és társadalomtörténeti kategóriaként, embercentrikusan kell tekinteni, értékelni”.

A tájfogalommal kapcsolatban tehát az volt az újdonság Pécsi szemléletében, hogy ő az akkori idők legkorszerűbb szemléletét adaptálta, amely szerint a táj egyáltalában nem tekinthető csupán természetföldrajzi területi egységnek, mivel annak fejlődését, alakulását az emberi társadalom tevékenysége döntő módon befolyásolja.

A tájfogalmat kiszorítja a környezetfogalom

Pécsi a múlt század hetvenes éveiben – amikor a környezetvédelem és a környezet kutatás jelentősége rohamosan nőtt – már szinte kizárólag a környezet szót használja, gyakran a táj fogalmához hasonló értelemben. 1976-ban született az első magyar környezetvédelmi törvény. Pécsi tehát helyes koncepciót követett, amikor a hazai földrajztudományt a környezetkutatás szolgálatába kívánta állítani.

A környezetfogalommal kapcsolatban PÉCSI M. (1979) rámutat, hogy az ember és környezete kifejezésen ma is többen az ember és természeti környezete közötti kapcsolatot értik. Mivel napjainkban a gyors ütemű gazdasági-társadalmi fejlődés folytán a természeti tényezők és a társadalmi-gazdasági szféra között állandó, bonyolult kölcsönhatások működnek, ezért a földrajzi környezet fogalma nem lehet azonos a természeti környezet fogalmával, hanem annál bővebb értelmű. PÉCSI M. (1972b, 1974) szerint a földrajzi környezet nemcsak a bennünket körülvevő élő és holt természeti anyagokat, a földi szubsztrátumot és az abban végbemenő folyamatokat foglalja magába, hanem a társadalmi-gazdasági tevékenység összehatását is, valamennyi létesítményével együtt.

A tájjal és a környezettel kapcsolatos elméleti munkásság megteremtí tehát a tájtan gyakorlati alkalmazásainak elméleti alapját is – amint azt az alábbiakban látni fogjuk.

A társadalom teljes földrajzi környezete

A múlt század derekán a környezetkutatás tárgyában számos elméleti-módszertani fejtegetés látott napvilágot. E munkák kezdetben az ember és (földrajzi) környezete kapcsolatát vizsgálták, majd a későbbiek folyamán az ember helyére a társadalom, ill. egyes

társadalmi csoportok kerültek (MAROSI S. 1980). Ilyen módon a társadalom teljes földrajzi környezetéről mint rendszerről beszélünk (PÉCSI M. 1979), amelyhez a természeti (geoszféra, ökoszféra), az átalakított természeti (technoszféra), a társadalmi-gazdasági (termelő szféra) és a politikai-kulturális (nem termelő szféra) környezet alrendszerai tartoznak.

A társadalom teljes földrajzi környezetének koncepciója a múlt század vége környezetkutatásának elméleti alapvetést nyújtott. Ezen az alapon elindulva jutott el Pécsi a környezetpotenciál fogalmához és meghatározásának módszeréhez. Ekkor már szinte kizárólag környezetpotenciálról beszél, pedig a tájpotenciál kifejezés használatára is szükség lett volna, hogy ezáltal a gyakorlati táj kutatásokban is nagyobb és fontosabb szerephez jusson az akkori geográfia.

A természeti környezetpotenciál fogalma

A társadalom teljes földrajzi környezetének értelmezése elvezetett tehát a környezetpotenciál fogalmához. A természeti környezet bizonyos hasznosítási lehetőségekkel (erőforrásokkal és adottságokkal) rendelkezik, amelyek bizonyos társadalmi igény kielégítésére nyújtanak lehetőséget. A természeti környezetnek ezt a teljesítőképességét a *természeti környezet potenciáljának* nevezzük (PÉCSI M. 1974). Az akkori idők egyik vezető német (NDK-beli) táj kutatója HAASE, G. (1978) – hasonló értelemben – a természeti tér potenciáljáról beszél.

Pécsi értelmezésében a környezetpotenciál fogalma két nézőpont figyelembevételével közelíthető meg. Felvethető tehát egyfelől az a kérdés, hogy természeti környezetünk milyen (további) hasznosítási lehetőségek forrása, ill. – másfelől – a környezet (túl)terhelésének, védelmének, állagmegóvásának kérdése. A két nézőpont egymással szorosan összefügg, egyik a másik nélkül nem létezhet. Egy adott pillanatban úgy tűnhet, hogy csak a közvetlen gazdasági érdek szolgálata lehet a cél (azaz a környezetben rejlő lehetőségek azonnali és minél intenzívebb hasznosítása), míg bizonyos idő elteltével a természeti környezet „kiszákmányolása” olyan ökológiai problémákhoz vezethet, amelyek a természeti környezet állagát – és ezáltal értékét is – lerontják, esetleg olyan mértékben, hogy az egyensúly a legnagyobb anyagi ráfordításokkal sem állítható helyre. Ebben a koncepcióban tehát a környezet védelme és hasznosítása egyaránt helyet kap.

A természeti környezetpotenciál fogalmánál bővebb és sokrétűbb valamely *terület integrált környezetpotenciáljának* fogalma. PÉCSI M. (1974) szerint ez utóbbi magába foglalja a „földtani erőforrásokat, természeti-földrajzi adottságokat, munkaerőforrásokat, összegzetten a ’termelési erőforrásokat’, a termelés tárgyi és személyi tényezői egységének, a termelőerőknek szintjét, és végül a környezet földrajzi helyzetét a termelőerők kedvező vagy kedvezőtlen területi elhelyezkedésének szempontjából”. A teljes földrajzi környezet potenciáljában nemcsak a természeti, hanem a mesterséges, átalakított természeti környezet potenciálja is benne foglaltatik, sőt a társadalmi-gazdasági, és a politikai-kulturális szféra erőforrásai és adottságai is ide tartoznak. Mindez természetesen az előző fejezetben definiált környezetfogalomból is következik.

A társadalom teljes földrajzi környezetét alkotó szférák között igen szoros a kapcsolat, amely bonyolult kölcsönhatások formájában nyilvánul meg. A természeti környezetpotenciál önálló vizsgálata éppen ezért igen nehéz feladat. Ahhoz azonban, hogy a társadalom teljes földrajzi környezetének integrált potenciálját meghatározhassuk, először a természeti környezetpotenciál vizsgálatára és meghatározására van szükség. Az alábbiakban röviden kitérünk erre, mivel a módszer ma is megállja a helyét.

A természeti környezetpotenciál meghatározása

A természeti környezetpotenciál meghatározása már gyakorlati táj kutatási feladat. A módszer szerint az első munkafázisban a vizsgált terület részpotenciáljait vizsgáljuk. A természeti környezet potenciáljának vizsgálatakor ez a domborzati, az éghajlat-, a talaj- stb. adottságok egyenkénti felmérését, minősítését jelenti. A részpotenciálok vizsgálata különböző módszerekkel történhet. Ma e vizsgálatok a térinformatika eszközeivel folynak.

A részpotenciálok vizsgálata kétféleképpen végezhető el. Az egyik módszer szerint a tájalkotó tényezőkből indulunk ki, azt a kérdést tesszük fel például, hogy az éghajlat milyen felhasználó ágazatnak milyen lehetőségeket nyújt. Megállapíthatjuk tehát, hogy a vizsgált terület éghajlati adottságai annak melyik terület részén, mely felhasználó ágazatnak milyen lehetőséget kínálnak.

A másik módszer lényege, hogy a részpotenciálokat valamilyen szempont, esetleg szempontok figyelembevételével elemezzük és értékeljük. Ezt ágazati módszernek nevezük, mivel valamely felhasználó ágazat (pl. mezőgazdaság vagy ezen belül: szántóföldi növénytermesztés stb.) nézőpontjából vizsgáljuk a részpotenciálokat.

Mindkét módszer használata indokolt lehet. Az adott kérdésfelvetés kell, hogy eldöntse, melyiket alkalmazzuk. Az általános szempont tulajdonképpen a környezetben rejlő hasznosítási lehetőségek felsorolását jelenti. Ilyen értelemben tehát kevésbé gyakorlati, inkább elméleti szemléletű – szemben a kifejezetten gyakorlatinak minősülő ágazati módszerrel. Annyiban azért az általános módszer is gyakorlati, hogy átfogó, regionális tervek készítésekor jól felhasználható. Megemlítjük, hogy MAROSI S.–SZILÁRD J. (1963) lényegében ugyanezt a két lehetséges utat említik, bár az elnevezés és a megfogalmazás eltérő.

A második munkafázis során az alrendszerek potenciálját határozzuk meg. Bár a koncepció szerint elméletileg mind a négy alrendszer szóba jöhet, valójában azonban csak a 2. alrendszer, tehát az átalakított természeti környezet alrendszerének potenciálját határozzuk meg. Ez már lényegesen bonyolultabb feladat, hiszen az egyes részpotenciálokat különböző mértékben kell figyelembe venni. Az első munkafázisnál említett két módszer elméletileg itt is alkalmazható. Az ágazati módszer – tehát pl. a mezőgazdaság szempontjai szerint végzett értékelés – könnyen érvényesíthető, míg az általános – valamilyeni felhasználó ágazat szempontjait szem előtt tartó – módszer felhasználása nehezebben megoldható feladatnak tűnik.

Itt említem meg, hogy a környezetpotenciál – jelen esetben a természeti környezet alrendszerének potenciálja – meghatározásának módszere mindig valaminek a szempontjából történő értékelés. A kérdésfeltevésnek tehát értelmezhetőnek kell lennie. Minél konkrétabb, kisebb területet felölelő az értékelés szempontja, annál könnyebben oldható meg a feladat. Könnyebb tehát a bűzatermesztés szempontjából vizsgálódnunk, mint a szántóföldi növénytermesztésre való alkalmasságot meghatározni. Ennek ellenére a legáltalánosabb kérdés is feltehető, például hogyan értékelhetjük Magyarország területét a mezőgazdasági hasznosításra való alkalmasság szempontjából. Tulajdonképpen, e módszer alkalmazásának tekinthető az ország területének minősítése a mezőgazdaság szempontjából, valamint a környezeti szempontból érzékeny területek meghatározása is. (ÁNGYÁN J. et al. 1998; ÁNGYÁN J. 2003).

PÉCSI M. (1971, 1972a, 1972b, 1974, 1979), PÉCSI M. et al. (1979), PÉCSI M.–RÉTVÁRI L. (1980, 1981), PÉCSI M. et al. (1980) elsőként mutatott rá a környezetkutatás és a környezetpotenciál jelentőségére és idézett munkáiban elméleti és gyakorlati útmutatást is adott. A föld- és agrártudományok szakembereiből munkaközösséget szervezett a hazai tájak,

ill. termelési körzetek környezetpotenciáljának értékelésére. Az ő kezdeményezésére több ilyen irányú munka született (PÉCSI M. et al. 1980; GÓCZÁN L. 1982).

Számos olyan művet, gyakorlati munkát idézhetnénk, amely a környezetpotenciál meghatározásának módszerével készült. Ilyen alkotások, disszertációk (GÓCZÁN L. 1982; KERTÉSZ Á. 1985) nem csupán az MTA Földrajztudományi Kutató Intézetében készültek, hanem az ország számos intézményében. Sajnálatos tény, hogy többnyire elfeledkeztek Pécsi Márton ilyen irányú munkásságára hivatkozni.

Tájbeosztás és tájtípusok

Magyarország korszerű szemléletű tájbeosztási rendszerének kialakításában Pécsi Márton vezető szerepet játszott. A tájbeosztás, tehát a hierarchia különböző szintjén álló tájak rendszerének felépítése Magyarországon és külföldön egyaránt nagy múlttal rendelkezik. A korai tájbeosztási munkák tisztán tudományos célból készültek, semmiféle konkrét alkalmazási szempont nem merült fel velük kapcsolatban. Idézzük példaként a német tájbeosztást, amelynek célja az volt, hogy az ország természetföldrajzának korszerű megírásához tudományos megalapozottságú térképet produkáljanak, majd a természeti tájbeosztás elkészülte után társadalmi-gazdasági körzeteket különítsenek el.

Pécsi Márton felismerte, hogy a tájbeosztás a dolog mély elméleti tudományos megalapozottsági igénye mellett fontos gyakorlati, alkalmazott tudományos feladat. Például természetvédelmi, mezőgazdasági stb., tehát elsősorban természettudományos jellegű gyakorlati alkalmazásoknál a tájbeosztás területi rendszere igen jól alkalmazható, ezért ennek figyelembe vétele feltétlenül javasolható. Mivel a tájak egyben valamilyen tájpotenciált is képviselnek, általános értelemben vett tájpotenciál pedig nem létezik, csak valamilyen szempontból beszélhetünk a táj hasznosítási lehetőségeiről. Pécsi Mindezeket a szempontokat szem előtt tartotta, amikor elődei nyomdokain haladva részt vett az új magyar tájbeosztási rendszer kialakításában.

A Pécsi által vezetett MTA Földrajztudományi Kutató Intézetének kutatási tevékenységében központi szerepet játszott a tájkutatás és a tájfeldrajz. A Börzsöny és a Mátra (LÁNG S. 1955), a Mezőföld (ÁDÁM L. et al. 1959), a Nyírség (BORSY Z. 1961), a Cserhát (LÁNG S. 1967) kötetei az MTA Földrajztudományi Kutató Intézetének az Akadémiai Kiadónál kiadott „Földrajzi Monográfiák” sorozatában jelentek meg. A múlt század utolsó évtizedeiben az Intézet a „Magyarország tájfeldrajza” sorozatban feldolgozta az egész országot, tehát valamennyi nagytáját – a nagytájak az akkori tájbeosztás szerint értendőek. Amint a sorozat első kötetének bevezetőjében a sorozatszerkesztő Pécsi Márton írja, ez az első rendszeres és komplex feldolgozás a jelenlegi országterületről. Az ezt megelőző feldolgozások ugyanis a történelmi Magyarországot osztották tájakra (PRINZ GY. – CHOLNOKY J. 1936; PRINZ GY. 1942). A Magyarország tájfeldrajza sorozat annyiban is újat nyújt, hogy az ország más tájairól tájértékelést ad, értékeli tehát a gazdálkodás szempontjából kedvező, vagy kedvezőtlen táji adottságokat.

Az új szemléletű tájbeosztás lényege, hogy a valóban összetartozó területeket kezeli egységekként és igyekszik szabadulni attól a megrögződött szemlélettől, hogy a Duna és a Tisza, illetve a folyók egyáltalában tájhatárokat jelentenek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy folyó jobb és bal oldalán elterülő térségek ugyanazon tájhoz tartoznak. Így tehát a Dunamenti síkság a folyó mindkét oldalát felöleli és hasonlóképpen van ez a többi folyó esetében is. A Mezőföld az Alföld része, függetlenül attól, hogy a Duna másik oldalán helyezkedik el.

Az ország tájtípus térképe három szerző közös munkájaként jelent meg (PÉCSI M. et al. 1972). A tájtípusok koncepciójának kialakítása, majd az ország tájtípus térképének meg-

rajzolás fontos mérföldkő volt a magyar táj kutatás történetében. PÉCSI M. et. al. (1972) Magyarország tájtipológiai térképének magyarázójában kiemelik, hogy az nemcsak a komplex regionális tájbeosztáshoz (PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967), hanem a földrajzi környezet optimális hasznosításához is jó alapot nyújt. Rámutatnak a tájtipológia és a regionális tervezés közötti kapcsolatra.

Fontos hangsúlyozni, hogy Magyarország tájbeosztási és táj típus térképeinek elkészítésében, koncepciójának kidolgozásában Marosi és Somogyi játszották a legfontosabb szerepet. Ezzel együtt fontos tény, hogy a kutató intézet táj földrajzi kutatási irányzatát igazgatóként és vezető kutatóként Pécsi indította el és irányította.

Összefoglalás

Pécsi Márton sokoldalú tudományos tevékenységére visszaemlékezve elmondhatjuk, hogy abban a táj kutatás igen fontos szerepet töltött be. A magát elsősorban negyedkor kutatónak, löszkutatónak és geomorfológusnak valló tudósnak tehát arra is futotta energiájából, hogy a múlt század derekán virágkorát élő tájtan területén is jelentőset alkosson.

Elméleti munkásságából kiemelendő a táj és környezet rendszer szemléletű megközelítése, valamint a társadalom teljes földrajzi környezete koncepciójának megalkotása és kifejtése. Az ország tájbeosztási és tájtipológiai térképének elkészítéséhez kapcsolódóan elméleti munkássága is kiemelendő.

Az imént említett elméleti munkássággal legalább egyenértékű, sőt talán fontosabb a tájtan gyakorlati alkalmazásainak területén kifejtett tevékenysége. A környezet és tájpotenciál értelmezése és módszerének kidolgozása a táj és környezetértékelést gazdagította. Saját tudományos munkássága mellett kiemelendő a tárgyban kifejtett tudományos szervezői tevékenysége, amelynek eredményeként számos publikáció, monográfia, térkép és diszsertáció született. Remélem, hogy az új tudományos nemzedék nem fog megfelelni arról, hogy Pécsi Márton munkáit felhasználja, idézze és módszereit alkalmazza.

KERTÉSZ ÁDÁM
MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest
EKF TTK Földrajz Tanszék, Eger
kertesza@helka.iif.hu

IRODALOM

- ÁDÁM L.–MAROSI S.–SZILÁRD J. 1959: A Mezőföld természeti földrajza. (Földrajzi monográfiák 2.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 514 p.
- ÁNGYÁN J. 2003: MTA doktori értekezés. A környezet- és tájgazdálkodás agroökológiai, földhasználati alapozása (Magyarország integrált földhasználati zónarendszerének kialakítása). Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Gödöllő. 163 p.
- ÁNGYÁN J.–DORGAI L. (szerk.)–HALÁSZ T.–JANOWSZKY J.–MAKOVÉNYI F.–ÓNODI G.–PODMANICZKY L.–SZENCI GY.–SZEPESI A.–VEÖRÖS GY. 1998: Az Országos Területrendezési Terv agrárvonatközelítésének megalapozása. Agrárgazdasági Tanulmányok 1998. 3. szám. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest. <https://www.aki.gov.hu/>
- BORSY Z. 1961: A Nyírség természeti földrajza. (Földrajzi monográfiák 5.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 228 p.
- BULLA B.–MENDÖL T. 1947: A Kárpát-medence földrajza. Országos Köznevelési Tanács, Budapest. 611 p.
- BULLA B. 1962: Magyarország természeti tájai. Földrajzi Közlemények 10. 1. pp. 1–16.
- GÓCZÁN L. 1982: Mezőgazdasági területek értékelése és öko-geográfiai tipizálása. – Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Budapest. 139 p. + 71 p. melléklet.

- HAASE G. 1978: Struktur und Gliederung der Pedosphäre in der regionischen Dimension. Beiträge zur Geographie 29/3. Berlin. 250 p.
- KERTÉSZ Á. 1985: A Dunakanyar-hegyvidék természeti környezetpotenciáljának mezőgazdasági és idegenforgalmi szempontú értékelése. (Kandidátus). 152 p.
- LÁNG S. 1955: A Mátra és a Börzsöny természeti földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest. 512 p.
- LÁNG S. 1967: A Cserhát természeti földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest. 376 p.
- MAROSI S. 1980: Tájéktudományi irányszatok, tájértékelés, tájtipológiai eredmények különböző nagyságú és adott-ságú hazai típusú területeken. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat, Budapest. 162 p.
- MAROSI S.–SZILÁRD J. 1963: A természeti földrajzi tájértékelés elvi-módszertani kérdéseiről. Földrajzi Értesítő 12. pp. 393–417.
- PÉCSI M. 1971: Geomorfológia mérnökök számára. A felszínformáló exogén erők dinamikája. Tankönyvkiadó, Budapest. 243 p.
- PÉCSI M. 1972a: A környezet komplex kutatásának földrajzi problémái. Földrajzi Közlemények 20. 2–3. pp. 127–132.
- PÉCSI M. 1972b: A (természeti) környezetkutatás földrajzi problémái. MTA X. Osztály Közleménye 5. 3–4. pp. 257–266.
- PÉCSI M. 1974: A környezetpotenciál integrált földtudományi értékelése. MTA X. Osztály Közleménye 7. p. 193–198.
- PÉCSI M. 1979: A földrajzi környezet új szemléletű regionális vizsgálata. Geonómia és bányászat. 12. pp. 163–175.
- PÉCSI M.–RÉTVÁRI L. 1980: A környezetminősítő térképezés problematikája. Földrajzi Közlemények 28. 4. pp. 295–307.
- PÉCSI M.–RÉTVÁRI L. 1981: A földrajzi környezetkutatás időszzerű elvei, kérdései és kartográfiai módszerei. Földrajzi Értesítő 30. pp. 31–57.
- PÉCSI M.–SOMOGYI S. 1967: Magyarország természeti tájai és geomorfológiai körzetei. Földrajzi Közlemények 15. 4. pp. 285–304.
- PÉCSI M.–SOMOGYI S.–JAKUCS P. 1972: Magyarország táj típusai. Földrajzi Értesítő 21. pp. 5–12.
- PÉCSI M.–STEFANOVITS P.–MARTOS F. 1979: A társadalom környezetének hasznosítási lehetőségei. Magyar Tudomány 10. pp. 145–161.
- PÉCSI M.–STEFANOVITS P.–MARTOS F. 1980: A társadalom környezetének hasznosítási lehetőségei. Agrár-tudományi Közlemény 39. pp. 145–161.
- PRINZ GY. 1936: Magyar földrajz, Magyarország tájrajza. Magyar Föld – Magyar Faj I. Egyetemi Nyomda, Budapest. 394 p.
- PRINZ GY. 1942: Magyarország földrajza. Renaissance Könyvkiadó Vállalat, Budapest. 272 p.
- PRINZ GY.–CHOLNOKY J. 1936: Magyar Földrajz. Magyarország tájrajza. (Magyar Föld, Magyar Táj I.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 385 p.